

ਭੁੱਲਿਆ ਪਿੰਡ ਗਰਾਂ : ਵਰਤਮਾਨ ਦੇ ਆਰ ਪਾਰ

ਦੇਵਿੰਦਰ ਕੌਰ (ਯੂ ਕੇ)

‘ਭੁੱਲਿਆ ਪਿੰਡ ਗਰਾਂ’ ਮਹਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦਾ ਦਸਵਾਂ ਨਾਵਲ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ, ‘ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਮੋਹ’, ‘ਨਥਾਵੇਂ’, ‘ਚਿਹਰੇ’, ‘ਮੰਜ਼ਿਲ ਹੋਰ ਪਰ੍ਹੇ’, ‘ਰੁੱਤਾਂ ਲਹੂ ਲੁਹਾਣ’, ‘ਪਿਉਂਦ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ’, ‘ਨਹੀਂ ਸੁੱਕਣੇ ਕਦੇ ਦਰਿਆ’, ‘ਬੇਚੈਨ ਥੋਮਸ’, ‘ਸੋਫੀਆ’ ਵਿਚ ਪਰਵਾਸੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ । ਇਸ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵਿਚ ਪਰਵਾਸ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਾਤਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੇਖਕ ਨੇ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਮਨੁੱਖੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚਲੀਆਂ ਹਾਂ-ਮੁੱਖ ਅਤੇ ਨਾਂਹ-ਮੁੱਖ ਪਰਤਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲਦੇ ਪਰਿਪੇਖਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਸਮੋਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਸਨੇ ਜਿੱਥੇ ‘ਨਹੀਂ ਸੁੱਕਣੇ ਕਦੇ ਦਰਿਆ’ ਵਿਚ ਗ਼ਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਇਹ ਸੁਨੇਹਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਵਾਪਰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਲਹਿਰਾਂ ਉੱਠਦੀਆਂ ਢਹਿੰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਲੇਕਿਨ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਨਵੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਪੈਦਾ ਵੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਨਵੀਆਂ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਵਾਂ ਵੀ ਜਨਮ ਲੈਂਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਉੱਥੇ ਨਕਸਲਬਾਜ਼ੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ‘ਰੁੱਤਾਂ ਲਹੂ ਲੁਹਾਣ’ ਵਿਚ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਗਲੋਬਲਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਉਪਰ ਛਾ ਜਾਣ ਕਾਰਣ ਮਨੁੱਖਤਾ ਉਪਰ ਜੋ ਅਹਿਮ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਏ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਕਰਦਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਲਿਆਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬਦਲਦੇ ਗਲੋਬਲ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਜੋ ਤਸਵੀਰ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਹੈ ਉਸ ਤਬਦੀਲੀ ਦੀ ਗਾਲਪਿਕ-ਬਿਰਤਾਂਤਕ-ਤਸਵੀਰ ਮਹਿੰਦਰਪਾਲ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਵੇਂ ਨਾਵਲ, ‘ਭੁੱਲਿਆ ਪਿੰਡ ਗਰਾਂ’ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ।

ਇਸ ਨਾਵਲ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਅਤੇ ਨਾਵਲ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸਤਰ ਪਾਠਕ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਦੇ ਹਨ । ਕਾਰ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਬੈਠੇ ਡਿਜੀਟਲ ਕੁੰਜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅਤਿ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾਵਲ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਇਸਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ਸੰਕੇਤ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਲੇਖਕ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਨ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਸਦਾ ਸੰਬੰਧ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮਕਾਲੀ ਗਲੋਬਲ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਹੈ । ਜਿੱਥੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਹੱਦ ਤਕ ਤਬਦੀਲੀ ਲਿਆਂਦੀ ਹੈ ਉੱਥੇ ਨਾਵਲ ਦਾ ਆਰੰਭ ਵੀ ਗੈਰੀ ਦੇ ਹੈਰਾਨੀਜਨਕ ਰਹੱਸਮਈ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋਣ ਅਤੇ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਦਮ ਤੋੜਣ ਦੀ ਘਟਨਾ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਨਾਵਲ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਹੀ ਲੇਖਕ ਸਸਪੈਂਸ ਅਰਥਾਤ ਲਟਕਾਓ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਨਾਵਲ ਦੇ ਜਾਸੂਸੀ ਹੋਣ ਵਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਠਕ ਅੰਦਰ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਣ ਲਈ ਉਤਸੁਕਤਾ ਅਤੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਹਰ ਨਾਵਲ ਆਪਣੇ ਥੀਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੀ ਸੰਰਚਨਾ ਆਪ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ । ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਵਰਤਮਾਨ, ਅਤੀਤ, ਇਤਿਹਾਸ, ਸਮਾਜ, ਸਥਾਨਕਤਾ, ਸਮਕਾਲੀਨਤਾ, ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਆਦਿ ਵਿਲੱਖਣ ਬਿਰਤਾਂਤ-ਸਿਰਜਣ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਜਿੱਥੇ ਗਲੋਬਲ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਅਲਾਮਤਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਉੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਲਾਮਤਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਲਈ ਵਾਸਤਵਿਕ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਗਾਲਪਨਿਕ ਇਤਿਹਾਸ ਕਿਧਰੇ ਸਮਾਂਨੰਤਰ ਅਤੇ ਕਿਧਰੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਅੱਗੜ ਪਿੱਛੜ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਨਾਵਲ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣ ਸੰਰਚਨਾ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਜਿੱਥੇ ਗੈਰੀ ਦਾ ਕੁਤਲ ਅਤੇ ਉਸ ਕੁਤਲ ਦੀ ਛਾਣ ਬੀਣ ਕਰਨ ਲਈ ਡਿਟੈਕਟਿਵ ਇੰਸਪੈਕਟਰ

ਸਕੋਟ, ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦਾ ਹੈੱਡ ਕਲਾਈਵ ਅਤੇ ਟੋਨੀ ਵਰਗੇ ਕੰਪਿਊਟਿੰਗ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਮਾਹਿਰ ਪਾਤਰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹਨ ਅਤੇ ਕਤਲ ਦੀ ਘਟਨਾ ਦੇ ਰਹੱਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਡਿਜੀਟਲ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਉਥੇ ਗੈਰੀ ਦੀ ਪਤਨੀ ਰੋਜ਼ੀ, ਗੈਰੀ ਦਾ ਪਿਤਾ ਪੈਵ ਸਹੋਤਾ ਆਦਿ ਗੈਰੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਾਰੇ ਮੌਖਿਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਜਿੱਥੇ ਕਤਲ ਦੇ ਕੇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਜੁੜਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉੱਥੇ ਪਾਠਕ ਅੰਦਰ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਣ ਦੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਹੋਰ ਵਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਗੈਰੀ ਦੇ ਕਤਲ ਦਾ ਵਰਤਮਾਨ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਰੂਪੀ ਅਤੀਤ ਨਾਲੋਂ ਨਾਲ ਤੁਰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਅਤੇ ਗਹਿਰਾਈ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਨਾਵਲ ਦੀ ਕਥਾ ਗੈਰੀ ਦੇ ਕਤਲ ਦੀ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਦਰਅਸਲ ਇਹ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀ ਕਥਾ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕ ਗਤੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਗਾਲਪਨਿਕ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਰੂਪਾਂਤਰਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਵਾਸਤਵਿਕ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਗਾਲਪਨਿਕ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਹੀ ਅੰਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਜਿੱਥੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਸਮੇਂ ਦੀ ਗਤੀ ਅਤੀਤ ਤੋਂ ਵਰਤਮਾਨ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਤੋਂ ਭਵਿੱਖ ਵਲ ਤੁਰਦੀ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਗਾਲਪਨਿਕ ਸਮੇਂ ਦੀ ਗਤੀ ਨੂੰ ਭਵਿੱਖ ਤੋਂ ਵਰਤਮਾਨ ਜਾਂ ਅਤੀਤ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਤੋਂ ਅਤੀਤ ਜਾਂ ਭਵਿੱਖ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਮੋੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਇਸੇ ਲਈ ਕੋਈ ਵੀ ਸਿਰਜਣਾ ਵਾਸਤਵਿਕ ਯਥਾਰਥ ਉਪਰ ਅਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੋਈ ਵੀ ਆਪਣੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵਿਚ ਉਸ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਸਮੁੱਚੇ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਗੈਰੀ ਦੇ ਕਤਲ ਦੀ ਛਾਣ ਬੀਣ ਅਤੇ ਨਾਜਰ ਸਿੰਘ , ਪ੍ਰੀਤੋ, ਸ਼ੇਰਾ, ਜੀਤਾਂ, ਆਸਿਫ, ਮਾਸਟਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਅਦਿ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਕਥਾ ਨਾਲੋਂ ਨਾਲ ਤੁਰਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕੋ ਵੇਲੇ ਨਾਵਲਕਾਰ ਨਾਵਲ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਵਰਤਮਾਨ ਅਤੇ ਅਤੀਤ ਦੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਅਤੇ ਗਾਲਪਨਿਕ ਸੰਯੋਗ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਅਨੋਖੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸਿਰਜਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਨਾਵਲ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਪਾਠ ਉਪਰਾਂਤ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਾਵਲ ਬਰਤਾਨਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਪਰਵਾਸੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਆਰੰਭਲੇ ਪੜਾਅ ਤੋਂ ਤੁਰ ਕੇ ਵਰਤਮਾਨ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਮਾਹੌਲ ਤਕ ਅਪੜਦਾ ਹੋਇਆ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਬਦਲਦੇ ਨਕਸ਼ਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਵੀ ਕਰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਇਤਿਹਾਸਕਤਾ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਪਰਵਾਸੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ । ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੇ ਬਦਲਣ ਨਾਲ ਪਰਵਾਸੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੋਚ ਵਿਚ ਵੀ ਤਬਦੀਲੀ ਵਾਪਰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਜਿੱਥੇ ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਪਾਤਰ ਜਿਵੇਂ ਨਾਜਰ, ਪ੍ਰੀਤੋ , ਸ਼ੇਰਾ ਆਦਿ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀਆਂ ਰੂੜ੍ਹੀਗਤ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਪੈਵ, ਰਾਜੂ, ਰਾਣੀ, ਸ਼ੋਭਾ ਆਦਿ ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲਦੀ ਹੋਈ ਸੋਚ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਬਦਲਦੀ ਹੋਈ ਸੋਚ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਤਰ ਜਾਤ ਪਾਤ, ਨਸਲ ਦੀ ਜਕੜ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਮਨੁੱਖੀ ਧਰਾਤਲ ਵਾਲੀ ਸੋਚ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਨਵੀ ਆਧਾਰ ਬਖਸ਼ਦੇ ਹੋਏ ਬਦਲ ਰਹੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਮਾਹੌਲ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਹੁ ਜਾਤੀ, ਬਹੁ ਧਰਮੀ, ਅਤੇ ਬਹੁ ਨਸਲੀ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਸਮਾਜ ਦੇ ਉਦੈ ਹੋਣ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ । ਏਥੇ ਬਦਲਦੀ ਹੋਈ ਤਸਵੀਰ ਨੂੰ ਨਾਵਲੀ ਸਰੂਪ ਦੇਣ ਲਈ ਮਾਸਟਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਪਾਤਰ ਨੂੰ ਨਾਵਲ ਦੇ ਸੂਤਰ ਧਾਰ ਦੀ ਸਿਰਜਣ-ਜੁਗਤ ਵਜੋਂ ਵਰਤ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਅਤੇ ਦੂਸਰੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਸਮਨਵੈ ਸਿਰਜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਮਾਸਟਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਨਾਜਰ ਅਤੇ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਬਦਲਣ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਆਸਿਫ, ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ,

ਨਾਜਰ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਸਿਰਜਦਾ ਹੋਇਆ ਦੇ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਵਿਚਲੇ ਤਣਾਉ ਨੂੰ ਜਿੱਥੇ ਸੁਲਝਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਉੱਥੇ ਪੈਵ ਅਤੇ ਗੈਰੀ ਵਰਗੇ ਪਾਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾ ਸਿਸਟਮ ਵਿਚਲੀਆਂ ਘੁੰਡੀਆਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਰਾਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿਹਨ ਵਿਚ ਆਏ ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਣ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਮਾਸਟਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਐਸਾ ਪਾਤਰ ਹੈ ਜਿਸ ਕੋਲ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਸਾਰੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚਲੇ ਸੰਕਿਆਂ ਨੂੰ ਨਵਿਰਤ ਕਰਨ ਦੀ ਗਿਆਨ-ਯੋਗਤਾ ਹੈ । ਮਾਸਟਰ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਉਸ ਕੋਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਹਰ ਮਸਲੇ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਨਵਿਰਤ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਹੈ । ਜੇ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾਏ ਕਿ ਇਹ ਪਾਤਰ ਨਾਵਲਕਾਰ ਦੀ ਸੋਚ, ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ, ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰ ਸੱਕਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ, ਪਾਤਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਮੰਨਵਾਉਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਹੀ ਬਦਲਵਾਂ ਰੂਪ ਹੈ ਤਾਂ ਕੋਈ ਅਤਿਕਥਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ । ਪਰ ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨਾਵਲ ਦੀ ਸੰਰਚਨਾ ਸਿਰਜਣ ਲਈ ਪਾਤਰ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਰੂਪਾਂਤਰਿਤ ਕਰ ਕੇ ਨਾਵਲ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਸੰਜੁਗਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਕਥਾ ਨੂੰ ਜਿੱਥੇ ਗਹਿਰਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਹੈ ਉੱਥੇ ਤਿੰਨ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਵਡੇਰੀ ਕੈਨਵਸ ਤੇ ਫੈਲਾਉਣ ਵਿਚ ਮਦਦ ਵੀ ਮਿਲੀ ਹੈ । ਮਾਸਟਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਸੁਲਝਾਉਣ ਦੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਦੀ, ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਅਹਿਮ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਕ ਸੂਝ ਦੇਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਇਸਨੂੰ ਉਸਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪਾਤਰਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਸੰਵਾਦਾਂ ਤੋਂ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਪਛਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਕੁਝ ਨਮੂਨੇ ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਹਨ :-

ਮਾਸਟਰ ਅਤੇ ਨਾਜਰ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਵਾਦ ਦਾ ਨਮੂਨਾ:-

“ਭਾਈ ਆਪਣਾ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤਾਂ ਇਕੋ ਈ ਐ । ਇਹ ਤਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਤੇ ਸਿਆਸੀ ਲੀਡਰ ਸਾਨੂੰ ਲੜਾਈ ਗਏ ਐ ਤੇ ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਲੜਾਈ ਜਾਣਾ । ਲੋਕ ਭੋਲੇ ਹੁੰਦੇ ਐ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਪਿੱਛੇ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਐ ।”

(ਮਹਿੰਦਰਪਾਲ ਧਾਲੀਵਾਲ, ਭੁੱਲਿਆ ਪਿੰਡ ਗਰਾਂ, ਪੰਨਾ, 58)

ਮਾਸਟਰ ਅਤੇ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਵਾਦ ਦਾ ਨਮੂਨਾ :-

“ਦੇਖੋ ਜੰਗ ਬਾਅਦ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਬਦਲ ਗਏ ਐ । ਬਸਤੀਵਾਦ ਵਾਲਾ ਦੌਰ ਖਤਮ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ‘ਤੇ ਫੌਜੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਹਮਲਾ ਕਰ ਕੇ ਜਿੱਤਣਾ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗ਼ੁਲਾਮ ਰੱਖ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸਾਧਨ, ਉਪਜ ਤੇ ਕਿਰਤ ਦੀ ਲੁੱਟ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਬਹੁਤੀ ਦੇਰ ਨੀ ਚੱਲਣੀ । ਹੋਣਾ ਹੁਣ ਵੀ ਇਹੋ ਐ । ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ ਬਦਲ ਰਹੀ ਹੈ । ਹੁਣ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬਿਜ਼ਨਸ ਦਾ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਵਿਸਥਾਰ ਕਰ ਰਹੀ ਐ ---।”

(ਉਹੀ, ਪੰਨਾ, 84)

ਮਾਸਟਰ ਅਤੇ ਆਸਿਫ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਵਾਦ ਦਾ ਨਮੂਨਾ :-

“ਆਸਿਫ ਜੀ ! ਰੂਸ ਐ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਕੰਟਰੀ । ਦੂਜੀ ਜੰਗ ਨੇ ਯੂਰਪ ਨੂੰ ਆਰਥਕ ਪੱਖੋਂ ਖੋਖਲਾ ਕੀਤਾ । _ _ _ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਝੁਕਾਅ ਸੋਸ਼ਲਿਜ਼ਮ ਵੱਲ ਨੂੰ ਨਾ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਅਮਰੀਕਾ ਨੇ ਪੱਛਮੀ ਯੂਰਪ ਨੂੰ ਮਾਲੀ ਮਦਦ ਦਿੱਤੀ । ਸ਼ਰਤਾਂ ਤਾਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਈ । ਤਾਂ ਈ ਤਾਂ ਬ੍ਰਿਟੇਨ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਜੰਗ ਬਾਅਦ ਨੈਸ਼ਨਲ ਹੈਲਥ ਸਰਵਿਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ । ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਭੱਤੇ ਬਗੈਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਤੇ ਏਵੇਂ ਈ ਦੂਜੇ ਪੱਛਮੀ ਯੂਰਪ ਦੇ ਮੁਲਕਾਂ ਨੇ ਕੀਤਾ । ਨਾਲ ਈ ਰੂਸ ਖਿਲਾਫ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵੀ ਦੱਬ ਕੇ ਕੀਤਾ ।”

(ਉਹੀ, ਪੰਨਾ, 59)

ਮਾਸਟਰ ਅਤੇ ਗੈਰੀ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਵਾਦ ਦਾ ਨਮੂਨਾ :-

“ਗੱਲ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਠੀਕ ਆ ਗੈਰੀ । ਮੇਰਾ ਮਤਲਬ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਪੈਸੇ ਦੀ ਖਾਤਰ ਬੰਦਾ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਗਰੀਬ, ਮਜ਼ਬੂਰ, ਅਪਾਹਜ ਤੇ ਹੋਰ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੀ ਨਾ ਕਰੇ ਤੇ ਬਸ ਆਪਣੇ ਬੈਂਕ ਬੈਲੇਂਸ ਵਿਚ ਹੀ ਮਸਤ ਰਹੇ, ਮੈਨੂੰ ਲਗਦਾ ਇਹ ਤਾਂ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨੀ ।”

(ਉਹੀ, ਪੰਨਾ, 242)

ਮਾਸਟਰ ਤੇ ਪੈਵ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਵਾਦ ਦਾ ਨਮੂਨਾ :-

“ਪੈਵ, ਸਾਰਾ ਸਿਸਟਮ ਹੀ ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਐ । ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਬਣਾਏ ਜਾਂ ਬਣ ਰਹੇ ਕਨੂੰਨ ਇਸ ਸਿਸਟਮ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਆ । ਕਿੰਨੇ ਮਨਿਸਟਰ ਤੇ ਐਮ ਪੀ ਬਗੈਰਾ ਐ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖੁਦ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਜਾਇਦਾਦ ਐ ਤੇ ਕਿੰਨੇ ਪੈਸੇ ਆ । ਉਸ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਪੁਲੀਸ ਤੇ ਫੌਜ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਾਰਾ ਮੀਡੀਆ ਐ । ਅਖਬਾਰ, ਟੀ ਵੀ, ਰੇਡੀਉ, ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਸਭ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਈ ਆ ।”

(ਉਹੀ, ਪੰਨੇ, 242-43)

ਉਪਰੋਕਤ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਸਟਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦਾ ਅਹਿਮ ਪਾਤਰ ਹੈ ਜੋ ਨਾਵਲ ਦੀ ਥੀਮਕ-ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਗਤੀ ਦੇਣ ਵਿਚ ਅਹਿਮ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਨਾਵਲ ਦਾ ਥੀਮ ਅਤਿ

ਆਧੁਨਿਕ ਗਲੋਬਲ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੇ ਹਾਂ-ਮੁਖ ਅਤੇ ਨਾਂਹ-ਮੁਖ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਪਾਠਕ ਵੀ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਉਸ ਸੰਵਾਦ ਨਾਲ ਸੋਚ ਦੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਜਾ ਜੁੜਦਾ ਹੈ । ਪਾਠਕ ਦੀ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਸਮੂਲੀਅਤ ਪੁਸਤਕ ਅਤੇ ਪਾਠਕ ਵਿਚਕਾਰ ਵੀ ਸੰਵਾਦ ਸਿਰਜਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ।

ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀ ਥੀਮਕ ਕੈਨਵਸ ਤਿੰਨ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਜਿੱਡੀ ਵੱਡੀ ਹੈ । ਬਰਤਾਨੀਆ ਵਿਚ ਵੱਸਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਿਰਫ਼ ਭਾਰਤੀ ਤਿੰਨ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਮੁੱਚੇ ਗਲੋਬ ਤੇ, ਵੱਖ ਵੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਮਾਨਵੀ ਨਿਘਾਰ ਦੀਆਂ ਜੋ ਸ਼ਰਮਨਾਕ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆਈਆਂ ਹਨ, ਨਾਵਲਕਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰ ਪਾਠਕ ਦੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਵੀ ਵੰਗਾਰਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ਯੂਰਪੀਅਨ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਜਿੱਥੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚਲੇ ਵਪਾਰਕ ਸੰਬੰਧ ਕਾਇਮ ਹੋਏ ਹਨ ਉੱਥੇ ਮੰਡੀਕਰਨ ਦੀਆਂ ਨਾਂਹ-ਮੁੱਖੀ ਅਲਾਮਤਾਂ ਵੀ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਰੁਮਾਨੀਆ, ਬਲਗਾਰੀਆ ਅਤੇ ਪੋਲੈਂਡ ਵਰਗੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮਾਸੂਮ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਦਾ ਝਾਂਸਾ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਿਸਮ-ਮੰਡੀ ਦੇ ਵਪਾਰ ਵਿਚ ਧਕੇਲਣਾ, ਆਪਣੇ ਬਿਜ਼ਨਸ ਨੂੰ ਗ਼ੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਢੰਗਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮਾਇਆ ਦੀ ਉਚੇਰੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਲਿਜਾਣ ਲਈ ਰੰਧਾਵਾ, ਬੌਬ ਰੰਧਾਵਾ ਅਤੇ ਟੌਮ ਵਰਗੇ ਪਾਤਰ ਸਿਰਜੇ ਗਏ ਹਨ । ਪਰ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਕੌਟ, ਕਲਾਈਵ ਅਤੇ ਟੋਨੀ ਵਰਗੇ ਪਾਤਰ ਸਿਰਜ ਕੇ ਨਾਵਲਕਾਰ ਇਹ ਦਰਸਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੁਰਾਈ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਵੰਗਾਰਨ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਵੀ ਲੋਕ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਬੁਰਾਈ ਅਤੇ ਚੰਗਿਆਈ ਵਿਚਲਾ ਤਣਾਉ ਕੋਈ ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਜਦੋਂ ਦੀ ਸ਼ਿਸ਼ਟੀ ਬਣੀ ਹੈ ਮਨੁੱਖ ਹਮੇਸ਼ਾ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਦੀ ਕਸ਼ਮਕਸ਼ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦਾ ਆਇਆ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਆਪਣੇ ਮਿੱਥਿਕ ਇਤਿਹਾਸ ਵਲ ਵੀ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਕਸ਼ਮਕਸ਼ ਮਨੁੱਖੀ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਅਹਿਮ ਅੰਗ ਰਹੀ ਹੈ । ਮਿੱਥਿਕ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਵੀ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਸਮਾਜਿਕ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਵੀ ਚੰਗੇ ਬੁਰੇ ਦੀ ਕਸ਼ਮਕਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਜਿੱਤ ਹਮੇਸ਼ਾ ਚੰਗਿਆਈ ਦੀ ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਚੰਗੇ ਬੁਰੇ ਨੂੰ 'ਸੱਚ' ਅਤੇ 'ਝੂਠ' ਦੇ ਸੰਕਲਪੀ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ ਵੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਸੱਚ ਜੇਕਰ ਹਾਰ ਵੀ ਜਾਵੇ, ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਅਖੀਰ ਉਸਦੀ ਜਿੱਤ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤਿਕ ਨਿਆਇ ਜਾਂ ਗਲਪੀ ਨਿਆਇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਮਹਿੰਦਰਪਾਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਇਸੇ ਸਾਹਿਤਿਕ ਪਿਛੋਕੜ ਦੀ ਪਿੱਠ ਭੂਮੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਬੌਬ ਰੰਧਾਵਾ ਅਤੇ ਟੌਮ ਵਰਗੇ ਗ਼ੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲੰਡਨ ਤੋਂ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਵਪਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਸਕੂਲੀ ਬੱਚਿਆਂ ਤੋਂ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਨਸ਼ੇ ਲੁਕੇ ਕੇ ਅਮਾਨਵੀ ਕੰਮ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲੇ ਭ੍ਰਸ਼ਟ ਪਾਤਰ ਸਿਰਜੇ ਹਨ ਉੱਥੇ ਸਕੌਟ, ਕਲਾਈਵ ਅਤੇ ਟੋਨੀ ਵਰਗੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਤਫ਼ਤੀਸ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਡਿਜੀਟਲ ਢੰਗਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਤਣਾਉ ਵਿਚੋਂ ਅਖੀਰ ਜੋ ਸਿੱਟਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਹ ਮਾਨਵੀ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਭੁਗਤਦਾ ਹੈ । ਲੇਕਿਨ ਇਹ ਨਾਵਲ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਪੜਾਅ ਤੇ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ । ਸਮੁੱਚੇ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਇਹ ਤਣਾਉ ਬਰਕਰਾਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਤਣਾਉ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦਾ ਸੰਗਠਨ-ਸਿਧਾਂਤ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਪਾਠਕ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਣ ਦੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ । ਇਸੇ ਤਣਾਉ ਕਾਰਨ ਨਾਵਲ ਦਾ ਸੰਗਠਨ ਸੁਗਠਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਤਾਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਨਾਵਲਕਾਰ ਕੋਲ ਸਿਰਫ਼ ਘਟਨਾਵਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨਾਵਲੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰਤਾ ਵਿਚ ਢਾਲਣ ਲਈ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵੀ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਉਹ ਤਿੰਨ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਤੇ ਗਲਪੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਰੂਪਾਂਤਰਿਤ ਕਰ ਸਕਿਆ ਹੈ ।

ਏਥੇ ਇਹ ਵੀ ਦੇਖਣਾ ਹੋਏਗਾ ਕਿ ਨਾਵਲਕਾਰ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਗਲਪੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸਿਰਜ ਸਕਿਆ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ? ਕਿਉਂਕਿ ਨਾਵਲਕਾਰ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਦਿਸ਼ਾ ਦੇਣ ਲਈ ਮਾਸਟਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜੋ ਪਾਤਰ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ ਉਹ ਸਮੁੱਚੇ ਨਾਵਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ ਛਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਪਾਤਰ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਸੰਵਾਦ ਦਾ, ਵਿਆਖਿਆ ਦਾ, ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦਾ ਅਤੇ ਨਸੀਹਤ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਉਹ ਸਥਿਤੀਆਂ

ਮੁਤਾਬਿਕ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਪਾਤਰ ਦੀ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੇ ਸੰਗਠਨ ਵਿਚ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਇਤਿਹਾਸ ਗਲੋਬਲੀਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚੋਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਗੁਜ਼ਰਿਆ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹ ਸੱਕਣ ਲਈ ਏਹੋ ਜਿਹੇ ਪਾਤਰ ਸਿਰਜਣ ਦੀ ਲੋੜ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਉਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਕਿ ਬਾਕੀ ਦੇ ਪਾਤਰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਾਲ, ਸਮੇਂ, ਸਥਿਤੀਆਂ, ਅਨੁਭਵ, ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਗਲਪੀ ਸੂਤਰ ਵਿਚ ਬੱਝਣ ਲਈ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਪਰਿਪੇਖ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੋੜਦੇ ਹਨ । ਜਿਵੇਂ ਨਾਜਰ, ਸੇਰਾ, ਆਸਿਫ, ਪ੍ਰੀਤੋ ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਅਤੇ ਮੁਢਲੇ ਕਾਲ-ਖੰਡ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ, ਪੈਵ, ਰਾਣੀ, ਰਾਜੂ, ਮਿਸ਼ੈਲ, ਸ਼ੋਭਾ ਦੂਜੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਅਤੇ ਗੈਰੀ, ਜੋਅ, ਜਾਰਜ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭੈਣ ਆਦਿ ਤੀਜੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿਹਨ ਵਿਚ ਆਏ ਸਵਾਲਾਂ, ਸ਼ੰਕਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਸਟਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਪਾਤਰ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਮਾਨਵੀ ਸੋਧ ਦੇਂਦੇ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਵਕਫ਼ੇ ਵਿਚ ਦੁਨੀਆ ਤੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਦੁਨੀਆ ਮੌਖਿਕ ਤੋਂ ਡਿਜੀਟਲ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕਈ ਸ਼ਹਿਰੀ ਤਰਜ਼ ਦੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ । ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੇ ਬਦਲਣ ਨਾਲ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਜਗੀਰੂ ਰੁੱਚੀਆਂ ਵਿਚੋਂ, ਜਾਤ ਪਾਤ ਦੇ ਕੋਹੜ ਵਿਚੋਂ, ਅਣਪੜ੍ਹਤਾ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਮਨੁੱਖੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਆਜ਼ਾਦ ਖ਼ਿਆਲੀ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵੱਲ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਪਰਵਾਸੀ ਮਨੁੱਖ ਪਰਾਏ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਆਬਾਦਕਾਰੀ ਵਲ ਵਧਦਿਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਏਸ਼ੀਅਨ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਗੋਰੇ ਗੋਰੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚ ਬੱਝ ਰਹੇ ਹਨ, ਮਾਪਿਆਂ ਵਲੋਂ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਮਿਲ ਰਹੀ ਹੈ, ਕਾਰਖਾਨੇਦਾਰ ਏਸ ਮੁਲਕ ਵਿਚੋਂ ਪੈਸਾ ਕੱਢ ਚੀਨ ਵਰਗੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਪੂੰਜੀ-ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਡਿਜੀਟਲ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਹੈਕਰਾਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਧ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਲੜਾਈ ਦਾ ਫਰੰਟ ਬਦਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਨਵੀਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਹੁਣ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਤੇ ਲੜਾਈ ਰਾਹੀਂ ਜ਼ਮੀਨ ਖੋਹਣ ਦੀ ਥਾਂ ਬਿਜ਼ਨਸ ਖੋਹਣ ਦੀ ਲੜਾਈ, ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਰਾਹੀਂ ਸੋਸ਼ਣ ਕਰਨ ਦੀ ਲੜਾਈ ਅਰਥਾਤ ਦੁਨੀਆ ਤੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਡਿਜੀਟਲ ਲੜਾਈ ਚਲ ਰਹੀ ਹੈ, ਕਾਮਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਘਟ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਰੋਬੋਟ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਲੈ ਰਹੀ ਹੈ। ਗੱਲ ਕੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਹਰ ਪੱਧਰ ਤੇ ਤਬਦੀਲੀ ਵਾਪਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਕਿਧਰੇ ਹਾਂ-ਮੁੱਖ ਤੇ ਕਿਧਰੇ ਨਾਂਹ-ਮੁੱਖ ਤਬਦੀਲੀ, ਮਨੁੱਖੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਕਾਲੇ ਚਿੱਟੇ ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਭੂਰੇ ਸਲੇਟੀ ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਸੂਰਤ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ । ਇਸ ਬਦਲਦੀ ਹੋਈ ਤਸਵੀਰ ਨੂੰ ਲੇਖਕ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲ ਦੀ ਸੰਰਚਨਾ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਏਡੀ ਵੱਡੀ ਵੰਨ ਸੁਵੰਨਤਾ ਨੂੰ ਨਾਵਲੀ ਸੰਰਚਨਾ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹਣ ਅਤੇ ਨਾਵਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਦਿਲਚਸਪ ਪਰ ਸੰਜੁਗਤ ਰੂਪ ਦੇਣ ਲਈ ਨਾਵਲਕਾਰ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ ਕਤਲ ਦੀ ਜਾਸੂਸੀ ਕਹਾਣੀ ਵੀ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਗਲੋਬ ਤੇ ਪਰਵਾਸੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਬਦਲ ਰਹੇ ਪਰਿਪੇਖ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਸਮੇਟਣ ਲਈ ਮਾਸਟਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਵਰਗਾ ਪਾਤਰ ਵੀ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ ਜੋ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਇਸ ਬਦਲਦੀ ਨੁਹਾਰ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਵੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ।

ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਨਿਜ਼ਾਮ ਅਤੇ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਨਿਜ਼ਾਮ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਵਾਦ ਸਿਰਜ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ‘ਫਿਊਚਰ ਲਿਵਿੰਗ’ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਹੇਠ ਪਰਿਚਿਤ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ । ਹੁਣ ਤਕ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਤੇ ਦੋ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਵਾਂ ਹੀ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹਨ । ਰੂਸ, ਚੀਨ, ਨੌਰਥ ਕੋਰੀਆ ਵਰਗੇ ਦੇਸ਼ ਸਮਾਜਵਾਦ ਦੀ ਥਾਂ ਵਿਸਤਾਰਵਾਦੀ ਨੀਤੀ ਅਧੀਨ ਡਿਕਟੇਟਰਸ਼ਿਪ ਦਾ ਰਾਹ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ । ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਨਿਜ਼ਾਮ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਤੇ ਜਿਸ ਹੱਦ ਤਕ ਤਾਕਤਵਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਅਮੀਰ

ਗਰੀਬ ਵਿਚਲੇ ਪਾੜੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਜੱਦ ਵਿਚ ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪੱਛਮੀ ਯੂਰਪੀ ਦੇਸ਼ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਲੇਖਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਵਾਂ ਦੇ ਦੁਨੀਆ ਤੇ ਨਾਂਹ-ਮੁੱਖੀ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਹੋਇਆ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲ ਵਿਚ 'ਫਿਊਚਰ ਲਿਵਿੰਗ' ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਬਦਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। 'ਫਿਊਚਰ ਲਿਵਿੰਗ' ਨਾਂ ਹੇਠ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਸਿਰਜਕ ਪਵਨ ਸਹੋਤਾ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਗੈਰੀ ਸੀ ਜੋ ਨਵੇਂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਿਜ਼ਨਸ ਕਰਨ ਦਾ ਚਾਹਵਾਨ ਸੀ। ਇਸ ਢੰਗ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਜ਼ਨਸ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਮੀਰ ਗਰੀਬ ਵਿਚਲਾ ਪਾੜਾ ਘੱਟ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸਨੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੀ ਪਾਰਟੀ ਵੀ ਬਣਾਈ ਜਿਸਦਾ ਨਾਂ ਹੀ ਉਸਨੇ 'ਫਿਊਚਰ ਪਾਰਟੀ' ਰਖਿਆ। ਉਸਦੇ ਕਤਲ ਦੇ ਬਾਅਦ ਉਸ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਰਿਚਰਡ ਅਤੇ ਸਕੌਟ ਇੱਕ ਮੀਟਿੰਗ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿਚ 'ਫਿਊਚਰ ਲਿਵਿੰਗ' ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਅਤੇ ਬਦਲ ਰਹੀ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਨੁਹਾਰ ਨਾਲ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਪਹਿਲੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਦਲਦੇ ਹਾਲਾਤ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ, ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦਾ ਰੌਲਾ, ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਬਰਾਂਡਿਡ ਕਪੜਿਆਂ ਵਲ ਰੁਝਾਨ, ਚੇਤਨਾ ਤੇ ਚਿੰਤਨ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਦੂਰੀ, ਦੁਨੀਆ ਤੇ ਬਦਲਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਦੀ ਮਦਦ ਰਾਹੀਂ ਲੇਖਕ ਇਹ ਸਮਝਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰੂਸ ਅਤੇ ਚੀਨ ਵਰਗੇ ਇਨਕਲਾਬ ਆਉਣ ਦੀ ਨੇੜਲੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਕੋਈ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਈ, ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਹੱਦ ਤਕ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦਾ ਗੁਲਾਮ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਹੀ ਬਦਲ ਗਈ ਹੈ। ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਇਸ ਹੱਦ ਤਕ ਹਾਵੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਰੂਸ ਅਤੇ ਚੀਨ ਵਿਚਲੇ ਇਨਕਲਾਬ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਣ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਲੇਖਕ ਦਾ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲ ਅੱਜ ਵੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੁਨੀਆ ਤੇ ਸੰਚਾਰ ਸਾਧਨ ਇਸ ਹੱਦ ਤਕ ਵਿਕਸਿਤ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਵੀ ਓਨੀ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਦੇਂਦਿਆਂ ਉਹ ਪਾਠਕ ਅੰਦਰ ਚੇਤਨਾ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸਵਾਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਜੋ ਹਾਲਾਤ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਅਮੀਰ ਗਰੀਬ ਦੇ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਅਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸੰਤੁਲਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਇਸਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਲੇਖਕ ਡੈਮੋਕਰੇਸੀ ਦੇ ਮਾਡਲ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰੀਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਭੱਤਿਆਂ ਦੇ ਸਿਸਟਮ ਨੂੰ ਨਕਾਰ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਹਿੱਸੇਦਾਰਾਂ ਵਿਚ ਡਾਇਰੈਕਟਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਿਰਫ ਇਹ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਦੁਨੀਆ ਤੇ ਵੱਧ ਰਹੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੇ ਖ਼ਤਰੇ ਤੋਂ ਵੀ ਉਹ ਸੁਚੇਤ ਹੈ, ਗਲੋਬਲ ਤਾਪਮਾਨ ਦੇ ਵਧਣ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖੀ ਹੱਦ ਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਖ਼ਤਰੇ ਬਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਚੇਤ ਕਰ ਉਹ ਵਪਾਰ ਦੇ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ ਬਦਲਣ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੇਖਕ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਬਚਾਉ ਲਈ ਹੁਣ ਤਕ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਮਾਡਲਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਡੈਮੋਕਰੇਸੀ ਦਾ ਨਵੇਂ ਢੰਗ ਦਾ ਮਾਡਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਲਈ ਉਸਨੇ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਸੰਵਾਦ ਦੀ ਵਿਧੀ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲਿਆ ਹੈ।

ਸੰਵਾਦ ਦੀ ਵਿਧੀ ਭਾਰਤੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੀ ਵਿਧੀ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਆਮ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਿੱਧਾਂ, ਜੋਗੀਆਂ, ਪੰਡਿਤਾਂ, ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਆਦਿ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾ ਪਹਿਲੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਸੋਚ ਦਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਬਦਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਲੇਖਕ ਵੀ ਸੰਵਾਦ ਦੀ ਉਸੇ ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਮਨੁੱਖੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਲੀਆਂ ਘਾਟਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰ, ਸੁਚੇਤ ਪੱਧਰ ਤੇ

ਡੈਮੋਕਰੇਸੀ ਦਾ ਨਵਾਂ ਮਾਡਲ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਸਮੁੱਚੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਉਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰ ਲੋਕਾਈ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਸੰਬੰਧ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਤਾਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ ਜੇਕਰ ਲੇਖਕ ਕੋਲ ਸਭਿਆਚਾਰਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰ ਸੱਕਣ ਦੀ ਸੂਝ ਹੋਵੇ, ਅਤੇ ਨਵਾਂ ਸੰਕਲਪ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਸੱਕਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਹੋਵੇ ।

ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਗਲਪੀ ਨਿਆਂਇ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੈ । ਵਾਸਤਵਿਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਕਈ ਵਾਰੀ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੁਰਾਈ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ । ਕਤਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਆਪਣੇ ਅਸਰ ਰਸੂਖ ਰਾਹੀਂ ਬਚ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ । ਗਰੀਬ ਦੀ ਕੋਈ ਪੁੱਛ ਪ੍ਰਤੀਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਲੇਖਕ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਗਲਪੀ ਨਿਆਂਇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਬੁਰਾਈ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦਿਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਬੌਧ ਰੰਧਾਵਾ ਨੂੰ ਜੇਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਕਾਤਿਲ ਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਗੁਨਾਹ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਉਸਨੂੰ ਅੱਛਾਈ ਦੇ ਰਸਤੇ ਤੇ ਤੋਰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਸ਼ੇਰਾ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਮਦਦਗਾਰ ਸਾਬਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਬੁਰਾਈ ਦਾ ਧੰਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਮਾਸੂਮ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਸਕੋਟ ਵਰਗੇ ਡਿਟੈਕਟਿਵ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਹੋਰ ਸਾਥੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਜੈਕੀ ਉਰਫ਼ ਲਿੰਡਾ ਹਾਰਪਰ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਜਿਸਮੀ ਵਿਉਪਾਰ ਵਿਚ ਪੈਣ ਤੋਂ ਬਚਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੁਰਾਈ ਨੂੰ ਅੱਛਾਈ ਵਿਚ ਰੂਪਾਂਤਰਿਤ ਕਰ ਉਹ ਮਾਨਵਤਾ ਨੂੰ ਹਾਂ-ਮੁੱਖ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਲਈ ਉਹ ਰੂਪਾਂਤਰੀਕਰਣ ਦੀ ਜੁਗਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਇਸ ਨਾਵਲ ਦਾ ਸੰਗਠਨ ਸੁਗਠਿਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਵਡੇਰੀ ਕੈਨਵਸ ਨੂੰ ਸੁਗਠਿਤ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਨਾਵਲ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਮਨੁੱਖ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚਲੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਰਹਿਤਲ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਅਤਿ-ਵਿਕਸਿਤ ਪੁੰਜੀਵਾਦੀ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗ਼ਲਤਾਨ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਵਿਨਾਸ਼ਕਾਰੀ ਸਿੱਟੇ ਉਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬੁਰਾਈ ਨੂੰ ਅੱਛਾਈ ਵਿਚ ਰੂਪਾਂਤਰਿਤ ਕਰ ਉਹ ਭੁੱਲ ਚੁਕੀਆਂ ਮਾਨਵੀ ਕਦਰਾਂ ਦੀ ਬਹਾਲੀ ਨਵੇਂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਪਰਵਾਸ ਤੋਂ ਤੁਰ ਲੇਖਕ ਜਿਸ ਹੱਦ ਤਕ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਸ਼ਵ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲੀ ਸੰਗਠਨ ਦੇ ਕਲਾਵੇ ਵਿਚ ਲੈਂਦਾ ਹੋਇਆ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਜੋ ਸਮੁੱਚੀ ਹਾਂ-ਮੁੱਖ ਅਤੇ ਨਾਂਹ-ਮੁੱਖ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜਾਸੂਸੀ ਨਾਵਲਾਂ ਵਰਗੀ ਰੋਚਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਉਹ ਨਾਵਲੀ ਤਕਨੀਕ ਵਿਚ ਨਵੀਨਤਾ ਲਿਆਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨਾਲ ਉਹ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਗਲੋਬਲ ਨਾਵਲ ਦੀ ਪੱਧਰ ਤਕ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਮਾਸਟਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਾਤਰ ਰਾਹੀਂ ਜੋ ਲੰਬੇ ਲੰਬੇ ਲੈਕਚਰ ਸਿਰਜੇ ਗਏ ਹਨ, ਕਈ ਵਾਰੀ ਉਹ ਨਾਵਲ ਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਗਤੀ ਵਿਚ ਰੋਕ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਲੇਕਿਨ ਨਾਵਲ ਦੇ ਥੀਮ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਦਿਆਂ ਉਹ ਨਾਵਲ ਦੀ ਲੋੜ ਵੀ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਰਚਨਾ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਦਿਆਂ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੁਚੇਤ ਦਾ ਨਾਵਲ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਬੁੱਧ ਪਾਠਕ ਇਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਜਿੱਥੇ ਲੁਤਫ਼ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਸਾਧਾਰਣ ਪਾਠਕ ਇਸ ਤੋਂ ਸੇਧ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਨਾਵਲ ਦੋਵੇਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਕੁਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਨਾਲ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਦੀ ਨੁਹਾਰ ਬਦਲਣ ਵਿਚ ਇਹ ਨਾਵਲ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ।

*****

